

## Az életreform-mozgalmak és a reformpedagógia

*Az ELTE Pedagógia és Pszichológia Kara Oktatásmódszertani Központjának keretében zajló, Reformpedagógia és életreform című nemzetközi OTKA-kutatás egyik külföldi résztvevője, Ehrenhard Skiera a kutatás megalapozására szolgáló szakmai tanácskozáson tartott előadást 2003. október 14-én, Budapesten. Cikkünk ennek szerkesztett változata. A kutatás – tágabb nemzetközi társadalomtörténeti (recepciós és hatástörténeti) – kontextusba ágyazottan, interdiszciplináris megközelítésben a különböző reformpedagógiai irányzatok és életreform-mozgalmak kölcsönhatását vizsgálja.*

A nemzetközi kutatási projekt annak feltárására vállalkozott, hogy az 1880-as évektől kezdődően kibontakozó, széles körben ható, az egyéni életforma reformjára irányuló rendkívül sokszínű korabeli reformmozgalmak (pl. lakás-, öltözködési és életmódreformok, különböző természet- és környezetvédelmi és természetgyógyászati irányzatok, alkoholelleses, vegetáriánus és testkultúra, új kert- és földművelési törekvések, különböző teozófiai, spiritualista és okkultista csoportok) miként kapcsolódnak össze a korszak új nevelési törekvéseivel, azok gyakran reflektálatlan recepciója miként járul hozzá a korszak pedagógiai reformmozgalmainak különböző gyermekmítoszaihoz és nevelési ideológiáihoz, illetve miként vezetnek el ezek a törekvések több különböző maradandó értékű, szélesebb társadalmi léptékben is tért hódító iskolapedagógiai újítás, máig életképes ún. reformpedagógiai koncepció kikristályosodásához.

A közelmúltban az egyik újságban az alábbi hirdetést találtam: „Észak-Spanyolországban ökofalu és vidéki kommuna új tagokat keres. Iskolával rendelkezünk.” Alatta egy telefonszám. A hirdetés láttán ismét feltámadt egy régi álmom. Pontosabban szólva eszembe jutott egy régi vágyam, hogy felhagyva a városi életformával falura költözzek, és ott természetes körülmények között, egy kommunában kétkezi munkát végezve éljek. Hasonló módon gondolkodó emberek között, akik körében nem érvényesül a munka világának hierarchiája. Ebben a bio-, illetve társadalmi rezervátumban közös dolgainkat együtt oldanánk meg, és boldogan élnének együtt az emberek, az állatok és a növények. Egy kisebb közös tulajdonban lévő földdarabot művelnénk csak meg, és az ott termelt javakat is közösen fogyasztanánk el. Úgy élnénk ott, ahogy a civilizációt kritizálva már *Jean-Jacques Rousseau* is javasolta. Azonban elképzelésemből nem lett semmi. Feleségem az első perctől kezdve kategorikusan elutasította az ötletet – ugyanis faluról, egy tősgyökeres parasztsaládból származik. Hosszú időn át falun lakott, így sokkal jobban tudta, mint én, hogy a krumpplit nem lehet csupán az álmokkal megkapálni. Így hát nem lettem sem remete-filozófus, sem pásztor-filozófus, miként azt egy belga barátom már korábban tanácsolta nekem. A javaslat azonban azóta is eszembe jut, a titulus sem teljesen új számomra: a korai szovjet reformpedagógiai törekvésekkel foglalkozva találkoztam már hasonló elnevezéssel *Pável Petrovics Blonszkijnál*. Egyik munkájában beszél a munkás-filozófusokról, az új emberek vezető csoportjáról, akiknek kiképzése az új nevelés fontos célja. A mai kor munkás-filozófusa azonban az osztályellentéteket legfeljebb elbeszélé-

sekből, illetve a történelemkönyvekből ismeri. Blonszkij úgy vélte, hogy a társadalmi elmentések megszűnése után maguktól eltűnnek a gyötrő ellentmondások, sőt megfelelő nevelés esetén azok ki sem alakulnak többé. A fej, a szív és a kéz nevelése szerencsés egyiséget alkot.

De térjünk vissza a spanyol falusi kommunához. Vajon miért keresnek új tagokat? Kevésen vannak? Vajon mi lehet az oka? Ellentétek alakultak ki a csoporton belül, gazdasági nehézségeik vannak? Netán kecskevész vagy aszály tört ki, vagy valamilyen viszály támadt közöttük, esetleg a tagok ismeretlen személyes okokból elvándoroltak, vagy túl nehéznek találták az életet a kopár hegyi környezetben? A csoport ottmaradó tagjai bizonyára a jövőre gondoltak, és fiatalabb jelentkezőkre várnak. Nem rám, akinek már csak néhány éve van hátra a nyugdíjig. A hirdetést egyébként a Schrot und Korn (Korpa és vetőmag) című folyóiratban olvastam. A sokféle, reformtáplálkozással kapcsolatos újság közül – mint például a Bäckerblume (Pékvirág), Das Reformhaus (Reformház), Apotheken-Umschau (Patika-körkép) és a das Deutsche Fleischerhandwerker (Német húskészítő) – ez a kiadvány, a Schrot und Korn a kedvencem. A folyóiratot környezetbarát, klórmentes papírra nyomtatják, és a biotermékeket árusító üzletben történő bevásárlást követően kerül a konyhaasztalunkra. Leginkább a hirdetéseket olvasom, mert nagyon jól tükrözik azokat a törekvéseket, amelyek a társadalomnak ebben az alternatív szektorában a gazdasági és személyes érdeklődés középpontjában állnak. Miként az a történelemben jártas olvasók előtt jól ismert ez a mintegy 150 éves hagyományokra épülő terület napjainkban ismét fellendülőben van. További vizsgálódásaim során a spanyol falusi kommunával egy részletesebb tájékoztató kiadványban is találkoztam, amely „Eurotopia – európai közösségek és biofalvak jegyzéke” címmel jelent meg. Ebben több száz ilyen jellegű európai közösség szerepel, melyek közül néhány Magyarországon található. Többségükben valamilyen terápiás, illetve pedagógiai célt is megfogalmaznak. Legtöbb esetben egy-egy magániskola is kapcsolódik ezekhez a kezdeményezésekhez. A kiadványban ott szerepel a korábban említett spanyol falusi kommuna is, amelynek feladatai között, idézem: „saját pedagógia kialakítása” is szerepel. Nem kell különösen élénk fantázia annak megállapításához, hogy ez a sajátos pedagógia minden bizonnyal a jelenlegi iskolai oktatással, annak életidegen és tekintélyelvű formáival való szakítást jelenti, és bizonyára az adott kommunában kialakított sajátos életkörülményeken alapul. Valószínűleg abban fontos szerepe van a projektoktatásnak, a tanulási feladatok életközeli meghatározásának. Azt hiszem, ennek a programnak is fontos eleme a konszenzus keresése, a dolgok közös megbeszélésére irá-

---

*Az életkörülmények mind funkcionálisabbá és mind fragmentáltabbá válása az egyes emberekben is mindinkább a teljesség elvesztésének érzését keltette, amelyet a vallás, a politika és a 19. század végén vontatottan intézményesülő iskola sem tudott megmásítani. Már maga az iskola is olyan mértékben szegmentálódott, hogy abban az ember eleve nem találhatta meg a saját kiteljesedésének lehetőségeit. Az idegenség, ideiglenesség érzése megmaradt – és ezzel együtt megerősödött a vágyakozás egy más, jobb világ, a valódi közösség, az organikus egységbe szerveződő teljesség és harmónia iránt. Az így kibontakozó irányzatok a társadalom széles rétegeit provokáló módon és formában annak vélt okozói ellen, a tudomány, a technika, a racionális gondolkodás ridegsége ellen irányultak. Az ellen a gondolkodásmód és tevékenység ellen, amely felfogásuk szerint az embert magát áldozza fel a töle idegen érdekek oltárán.*

---

nyuló törekvés, hiszen a kommunák jellegéből adódóan közös dolgaikat az érdekeltek egyetértése alapján kell, illetve kellene megvalósítani. A kiadvány egésze, sőt maga az eurotopia elnevezés is utópisztikus elemeket tartalmaz. Ám ténylegesen működő, nagy európai hálózathoz kapcsolódó valós kezdeményezésről van szó. Arra gondoltam, hogy meglátogatom a kommunát, így bepillantást nyerhetek egy olyan közösség életébe, amely megkísérli egy olyan jobb világ kialakítását, amelyben a gyermekek nevelése is illeszkedik az ott kialakított ember- és környezetbarát világhoz, ahhoz a helyhez, amely a társadalom megszokott kényszereit többé-kevésbé ki tudja küszöbölni. Miként lehet hát eljutni erre a helyre? A tájékoztató szövegben az olvasható: „A falu gyalog vagy lóval közelíthető meg.” Ezek közül egyik se okozna nehézséget a számomra, persze csak akkor, ha ez mindössze néhány kilométernyi utat jelentene.

Ezt hallgatva most önöknek is bizonyára Árkádia jut eszükbe, az a nehezen megközelíthető hegyvidék Görögországban, amelyet az antik költők paradicsomi, a civilizáció betegségeitől és rombolásaitól megkímélt országgént énekeltek meg. Bizonyára ezek a mai közösségek, miként a 19. század végén és a 20. század elején kibontakozó különböző életreform-mozgalmak is, valamiféle gyógyulást kerestek. Be akarták gyógyítani a modern technikai civilizáció által az emberi lélekben és a Földön ütött sebeket. Erre igazában csak akkor lenne esély, ha a technikai-ipari civilizáció maga is egy gyógyulási és megtisztulási folyamaton esne át, ha az ember és a világ és a megtermelt áruk dialektikus kapcsolatba kerülnének egymással. 1889-ben *Edward Carpenter* kiadott egy könyvet, amelynek címe *Civilisation its Cause and Cure* (Civilizáció: okai és gyógyulása). A munka rövid időn belül számos újabb kiadást ért meg, a német fordítás 1903-ban jelent meg. Ez a cím az életreform-mozgalmak közös hitvallásának alapjává vált. Ugyanis az azok minden irányzatának radikális kritikája a modern kor válságjelenségei ellen lépett fel. Mindegyik igyekezett túllépni az elidegenedésen, a társadalmi ridegségen, amely a modern kor profitorientált állami és gazdasági rendszerének kibontakozásából adódott.

A kibontakozó modern ipari kapitalizmus nyomán megjelenő elidegenedés főbb jellemzői az alábbiakban összegezhetők:

Idegenné lesz az emberi test az ipari munka, a modern emberi kapcsolatok, az erkölcs, a divat és a nevelőintézmények és az egzakt időütemezés kényszerítő (az óra uralma, a modern teljesítménykényszer) folyamatos fegyelmező hatása folytán.

Idegen az új – látványos és mind veszélyesebbé váló – városi környezet, hiszen az oda bekerülő emberek többségének életútja, annak gyökerei a falusi környezetbe, az azzal összekapcsolódó sajátos munkakörülményekre és családi viszonyokba nyúlnak vissza.

Idegen az új kihívásokkal terhelt munkahelyi környezet, az abba bekerülő emberek kénytelenek feladni korábbi, a természet és a falusi közösségi élet rendje által szabályozott életritmusát. Ebben az új környezetben az egyén önmagát is egyre inkább a tömeg egy tagjának, könnyen felcserélhető fogaskeréknek érezhette. Ezt az érzést tovább erősítette a modern ipari termelés munkarendje (specializáció, munkamegosztás), továbbá a munka eredményeitől való elidegenedés. A munkadarabokkal korábban kialakított természetes személyes érdeklődés szintén elveszett.

A tudományok diadalmenete (mind a természet-, mind a társadalomtudományoké) folytán eltávolodik a vallástól is, aminek következtében elveszíti saját egzisztenciális önértelmezésével és társadalmi integrációjával összefüggő mélyebb kapcsolatait is. Ez a folyamat különösen a munkásság körében okoz mély válságot, és megerősíti a kommunisztikus mozgalmakhoz való csatlakozást. Azonban megfigyelhető ez a folyamat a polgári rétegeknél is, akiknek vallásellenes és ateista beállítottsága fokozódik, és számos ilyen jellegű kört alapítanak (monizmus, szabadgondolkodói alapállás).

Elidegenedés a politikai tevékenységtől. A gazdaságban, tudományban, társadalomban, művelődésben és kultúrában lezajló modernizációs folyamatot nem követi gyökeres politikai átalakulás. Az állam az „egész nép”, a munkások és paraszti helyzetben lévők

és különösen a nők számára még hosszú ideig nem biztosítja az általános, demokratikus választójogot, ami megnehezíti a demokratikus tudatformák széles körű kibontakozását (Poroszországban például 1849–1918 között jövedelemhez, illetve adóhoz kötődő cenzus alapján csak férfiak számára biztosították a választójogot).

Az egyéb társadalmi tényezők mellett az elbizonytalanodás fentiekben bemutatott főbb motívumai termékeny talajt kínáltak azoknak a sokszínű kvázivallásos, illetve szekularizált társadalmi reformmozgalmaknak, amelyek rendkívül heterogén motívumvilágában különböző mitológiai, spirituális, politikai és pszeudotudományos eszmék és világfelfogások kavargtak. Az életkörülmények mind funkcionálisabbá és mind fragmentáltabbá válása az egyes emberekben is mindinkább a teljesség elvesztésének érzését keltette, amelyet a vallás, a politika és a 19. század végén vonatottan intézményesülő iskola sem tudott megmésítani. Már maga az iskola is olyan mértékben szegmentálódott, hogy abban az ember eleve nem találhatta meg a saját kiteljesedésének lehetőségeit. Az idegenség, ideiglenesség érzése megmaradt – és ezzel együtt megerősödött a vágyakozás egy más, jobb világ, a valódi közösség, az organikus egységbe szerveződő teljesség és harmónia iránt. Az így kibontakozó irányzatok a társadalom széles rétegeit provokáló módon és formában annak vélt okozói ellen, a tudomány, a technika, a racionális gondolkodás ridegsége ellen irányultak. Az ellen a gondolkodásmód és tevékenység ellen, amely felfogásuk szerint az embert magát áldozza fel a tőle idegen érdekek oltárán. A régi fajta, intellektuális embertípust ezek a mozgalmak ellenségüknek tekintették. Az új ideál az akarat, az érzelem, a heroikus szabad cselekvés új embere, a zseniális életformáló, a művész lesz. Mindezek a motívumok alkotják az életreform-mozgalmak, továbbá a reformpedagógia – ha szabad így fogalmaznom – szociálemocionális hátterét. Ezek a mozgalmak tulajdonképpen a többségi társadalom peremén bontakoztak ki, és nem fenyegettek, ma sem fenyegetik annak alapintézményeit. Értékeiket a többségi társadalom többé-kevésbé tolerálta, illetve tolerálja ma is, így azok számos elemét integrálja magába. Ennek folytán, jóllehet ezek a mozgalmak elveszítették korábbi forradalmi gesztusait, kibontakozásuk során egészen napjainkig megőrizték alapvető céljukat, az új ember, illetve új társadalom megteremtésére irányuló törekvésüket. A kapitalizmuson, illetve a szocializmuson túllépve olyan társadalom kialakítására törekedtek, amely egy olyan harmadik út lehetőségét hordozza magában, amely elvezet ahhoz a közösséghez, amelyben mindenki a másik ember testvérévé, barátjává válik majd. Nézzük meg tehát a „harmadik út Evangéliumának” főbb fejezeteit. Maga a reformpedagógia tehát szintén életreform típusú mozgalom, abban szinte minden, a modern ember megváltására törekvő reformirányzat motívumai megtalálhatók. A reformpedagógia tehát kibontakozása idején, miként napjainkban, a 20–21. század fordulóján megjelenő mérsékeltbb formáiban egyaránt a menekülés pedagógiájának tekinthető.

Ennek érzékeltetésére nézzünk néhány példát. *Peter Petersen*, a Jenaplan pedagógia és a Jenaplan iskola megteremtője az új nevelést olyan új társadalom keretében képzelte el, amelyet áthat a „község-lélek”. Annak mindkét komponense – az ennek szellemében fejlődő társadalom és az iskola is – „a kor kaotikus szellemi jelenségei” ellen lép majd fel. Ezek együttesen egy teljességet alkotnak a felnőtté váló emberiség tudatos nagykorúságának jegyében, kialakítva egy sajátos szellemi organizmust, amely szerves részét alkotja egy mélyebb alapokon nyugvó organikus egységnek – naprendszerünk kozmikus rendjének. (1) Hasonlóképpen vélekedik a nevelés legfőbb feladatáról *Maria Montessori* is. „Valamely nevelés tervének, amely kiutat akar találni, azokon a törvényeken kell alapulnia, amelyek az emberiség jövőjét irányítják. [...] amely harmóniában egyesít minden emberi értelmet és tudást [...], az lesz majd az, amit mi a kozmikus nevelés keretében megvalósítani igyekszünk.” (2) A megváltásra törekvő „világmozgalom” rendelkezett természetesen saját megváltóval is. Ez volt a „gyermek” aki a jobb jövő megtestesítője, a minden területén meggyógyuló új világ letéteményese. A reformpedagógia diskurzusa-

iban egyébként számos esetben feltűnik ez a kvázi-vallásos motívum. Ennek komplexer eleme a trónjától megfosztott tanár, akinek helyére az új Messiás, a gyermek lép majd. Ebben az „új Messiásban” (Montessori) a csupán tanítói szerepet betöltő jelenlévő tanár szolgáló feladatot kap csak. Ez teszi lehetővé a gyermekben eleve benne rejlő önfejlődés és ennek segítségével az „új” ember kibontakozását, amely elvezeti majd az emberiséget a béke, harmónia, általános boldogság „új korszakához”. Ez a retorika leginkább a művészeti nevelési mozgalomra jellemző, amely a gyermeki alkotóerőről, illetve „génuszról” beszél. Ez a retorika egyik sajátos visszatükröződése annak a felfogásnak, amely eredetileg (különösen *Ellen Key*, Maria Montessori és a munkaiskola, megteremtője Pavel Blonszkij esetében és néhány részletében a többi reformpedagógiai koncepciónál is) magasabb rendű törekvésként tulajdonképpen magába rejti az emberiség megmentésének lehetőségét is.

Mindazok az érvek, amelyeket hangoztatva a reformpedagógia szembeáll a gyermek katedráról történő kiiktatásával, olyan, a nevelési környezet kitágítására tett kísérletként is értelmezhetők, amelyek a tanulást kvázi önálló, az emberi individuumban eleve benne rejlő „természetes” jelenségnek tekintik. Ezt a – természetes környezetből kiindulva – esztétikai és intellektuális ösztönzők segítségével kialakított tanulási környezetté formálódó nevelési teret használják fel a ma működő reformiskolák tanárai anélkül, hogy teljes mértékben tudatosítanák ennek eredeti univerzális megváltás-pedagógiai vonatkozásait. Ez az eredeti törekvés visszavezethető arra a 20. század elején mind több embernél megfigyelhető, mélyebb egzisztenciális kapaszkodók keresésére irányuló törekvésre, amely az egyre inkább gyökerét veszítő, fenyegető, hideg, „elidegenedett” világban megerősödő gazdasági-ipari, politikai-adminisztratív és katonai funkcionalitás ellen irányult. Ezek nélkül a megmentésre utaló motívumok nélkül a reformpedagógia retorikája aligha talált volna hallgatókra, annak gyakorlati megoldásai aligha terjedtek volna el szélesebb körökben is. Sokan szeretnék ezt az intellektuális szempontból irritáló szempontot figyelmen kívül hagyni, bizonyos esetekben „normalizálni”, esetleg más módon interpretálni, illetve valamely adott kontextusát elméletileg is akceptálni (mint *Nohl*, *Scheibe*, *Röhrs*). Mások a mozgalom elméleti és gyakorlati túlkapasait kritizálják (mint például *Oelkers*, *Tenorth*, *Prange*). Azonban az irányzat ebben a teljességében, radikalizmusával mint hosszú időn át kifejezetten jellemző vonásával együtt maradhatott fenn ilyen hosszú ideig, amely motívum implicit módon tovább élő eleme lesz a különböző oktatási és iskolakoncepcióknak is. A dolgot paradoxon formájában megközelítve azt mondhatjuk, hogy a gyermekre orientálódó univerzális megmentő pedagógia irracionalizmusa nélkül a környezeti tanulás viszonylagos racionalitásai annak megnyerő és sok vonatkozásában sikeresen alkalmazott egyedi koncepciói elméleti-rendszerszempontból nem értelmezhetők és történetileg (a sikeres iskolapedagógiai hagyományok kibontakozásának oldaláról) nem rekonstrálhatók.

A reformpedagógia ezek nélkül a provokatív vonások nélkül régi beszámolóik átlapozásával letudható erőtlenség emlékező tárgya lenne csupán, és egyes ma is létező irányzataira nem tekinthetnénk úgy, mint kutatásra és továbbgondolásra érdemes iskolamodellekre és oktatási koncepciókra. A reformpedagógia teljes mélységében csak kibontakozását kísérő civilizációkritikai háttérével, a megmentés vízióit megfogalmazó életreform-mozgalmakkal együtt értelmezhető. Hatása a maga teljességében csakis ezeken a teljes élet megreformálására irányuló impulzusokon át teljesebben ki. Az életreform-törekvések számos motívuma, miként azt látni fogjuk, visszaköszön majd a különböző reformpedagógiai koncepciókban. Az életreform tehát sokféle módon előkészíti, később pedig együtt halad a reformpedagógiával. Ez így van mind a mai napig. Gondoljunk csak az 1970-es években kibontakozó, a tekintélyelvű iskolával szemben fellépő alternatív iskolamozgalom és a parlamenten belül és azon kívül jelentkező különböző zöld mozgalmak szoros kapcsolatára.

Most pedig engedjék meg, hogy felvázoljam a „harmadik út evangéliumának”, annak a rendkívül sokszínű világnézeti háttérnek néhány elemét, amelyek az életreform- és re-

formpedagógiai mozgalmak közös háttérmotívumainak tekinthetők. Ezek bemutatása lehetővé teszi, hogy még jobban megérthessük a két irányzat mélyebb kapcsolatát. Az új Evangéliumnak a császári Németországban talán legszélesebb körben, milliók számára elérhető szentképe a német szecesszió (Jugendstil) *Fidus* néven ismert alkotójának (eredeti nevén *Hugo Höppener*, 1886–1948) „Fényfohász” című festménye. Miként ennek alcíme – „A Szabad Német Ifjúság 1913. október 12–13-án Hohen Meissnerben tartott százéves ünnepe” – is jelzi, ebben az időben ezt a képet képeslapként is széles körben terjesztették. A képen egy feltartott kezű, háttal álló, nem túl atlétikus fiatal férfiakt látható, hosszú, a szél által összekócolt hajjal, a sugárzó mennybolt felé ölelően kinyújtott karral. Valójában nem a földön áll, hanem a kép keretében található sas körvonala keretezi a képet. Ez viszi az új partok, a szabadság felé – sugározza a kép egésze. (3)

Fidusnak, a (német) ifjúsági és életreform-mozgalom ezen befolyásos képviselőjének egyik könyvillusztrációja megmutatja meg a jövő felé vezető út új irányát is. A képen szereplő útkereszteződésben három útjelzőtábla mutat a jövő felé. Az egyik út, a kapitalizmus egyenesen a tatóngó szakadékba vezet, a másik út, a kommunizmus már valamilyen távolabbi kanyarog, és elvész balra fenn a felhők karéjai között. Végül a harmadik út, a földreform – és ehhez kapcsolhatjuk hozzá az életreformot is – egyenesen elvezet a jobbra felkelő Nap felé. Tehát a Naphoz, az ennek fényétől áthatott élet felé kellene ennek a harmadik útnak irányulnia.

Amennyiben össze akarjuk foglalni a Harmadik Út Evangéliumának főbb forrásait, a következő, egymással szoros kapcsolatban álló eszmékhez juthatunk:

– Az első az „új” spiritualitás, amely az ember és a természet, illetve kozmosz összetartozásának élményét keresi. Számos lelki-spirituális megújulási program sorolható ebbe a körbe, mint például az egyetemes teozófia (ami a századforduló jelentős divatirányzata volt), az antropozófia (a teozófia tanainak átalakítása és továbbfejlesztése a korábban teozófus *Rudolf Steiner* által), a *Stefan*

*George* körül kialakuló művészetvallás, a távol-keleti (India, Kína, Japán) szinkretizmus különböző formáinak adaptációja, az életreform-körökben heves vitákat kiváltó „reformkereszténység” és a marginális pozícióban lévő germán-újpagány mozgalmak különböző formái. Mindegyik irányzat arra törekedett, hogy betöltsse az ekkor kialakuló spirituális vákuumot. Végül ebbe a csoportba besorolható az önmagát a „földi élet vallásaként” definiáló életreform is, amely az evilági boldogság megteremtésére törekszik. (4) Az ebből az időből származó számos, részben meg nem valósított templomépítési elképzelések és monumentális épülettervek is azt a célt szolgálták, hogy kifejezzék a spirituális tartalmakat, a földi lét fölött található magasabb transzcendens dimenziókat. (5)

– A *Klages* és mások által magasztalt lelki alkotóerő, amely a racionalizmus ridegsége és céltudatossága ellen irányult, továbbá a korabeli tudományos pszichológiai irányzatok (experimentális pszichológia, mélylélektan) ellen fellépő törekvések, valamint azok az újromantikus elképzelések, amelyek a „belső világ, a szív kiművelésére törekedtek, amelyek azok finom rezdüléseit akarták kifejezni, ezáltal az emberi személyiség és individualitás társadalmi eltömegesülése ellen kívántak fellépni”. (6)

– A spiritualitás és lélek által befolyásolt gondolkodásmód a természettel való kapcsolat új formáinak kialakítására törekszik. Olyan, a racionális megközelítéstől eltérő for-

---

*A dolgot paradoxon formájában megközelítve azt mondhatjuk, hogy a gyerekekre orientáló univerzális megmentő pedagógia irracionális nélkül a környezeti tanulás viszonylagos racionalitása, annak megnyerő és sok vonatkozásában sikeresen alkalmazott egyedi koncepciói elméleti-rendszerszempontból nem értelmezhetők és történetileg (a sikeres iskolapedagógiai hagyományok kibontakozásának oldaláról) nem rekonstrálhatók.*

---

mák megteremtésére, amelyek jobban kifejezik az életreformerek érzéseit. A természet számukra a „menekülés útja, ősi forrása és szenzuális projekciós tere, ahova a szív vágyakozik. A természet nem azonos azzal az idegen, barátságatlan, a tudomány által kutatót és a technika által átalakított természeti környezettel, amelyben éltek. Az életreformerek természet-fogalmával összekapcsolódik a gyógyulás útja, a problémák megoldásának reménye is. A természet maga a romlatlanság, az ősi, az örök-egészség, az egészséget megteremtő erő. Ebből adódóan a természethez számos, életreformerek által megalkotott új fogalom is társult: természetes gyógymódok, természetes étrend, természetvédelem, természetes életvitel, természetes ruházat és így tovább. Vissza a természetbe! – hangzott az életreformerek széles körben hangoztatott jelszava, amelyet kettős értelemben használtak. Egyrészt jelentette az ember és természet kapcsolatának új formáját, másrészt azt a parancsot, hogy az emberben meglévő természetes vonásokra is jobban odafigyeljenek. (7) A korabeli pedagógiának a természetes formákhoz való visszatérítéséhez fel kellett használni a természet Evangéliumának segítő hatalmát: a természetes, illetve természetközeli oktatást, a természetes tanulást, a természetes módszereket, a gyermeki természetet, és az olyan módszertani megoldásokat, mint a természetes éneklés és tánc, a természetes gimnasztika, a természet utáni festés, az élő természetben végzett megfigyelések (szemben a preparált szemléltetőeszközökkel). Mindezek háttérben ott húzódik az irracionális hit, a szociokulturális determináló hatások befolyásoló hatásának semmibe vétele (amelyekhez a megismerés médiuma, a nyelv is hozzátartozott). Azokat az eszközöket helyezték előtérbe, amelyek közvetlenül meghatározzák a dolgok jellegét és az ember lényegéhez is közelebb visznek.

– A természethez hozzátartozott az emberi test is, mindenekelőtt annak természetesége, hiszen ez, nem pedig az emberi intellektus tükrözi vissza a teljes életet. „A test – minden testi megnyilvánulás évszázadokon át tartó elfojtása után bekövetkezett rehabilitációja tekinthető az életreform talán legfontosabb újdonságának. Azon alapvető tény felfedezése, hogy mindenekelőtt fizikai-materiális, illetve pszichológiai lét alkotja minden emberi viselkedés és életmegnyilvánulás alapját, az emberi testtel kapcsolatos kérdéseket helyezi előtérbe: a test ápolása, egészsége, higiéniája és felszabadítása és edzése, és nem utolsó sorban annak esztétikai tökéletesítése.” (8) Az egészséges és szép testről szóló dicshimnuszokban ott rejlik annak a későbbi téveszmének a csírája, amely elég erőt és bátorságot érez arra, hogy ítéletet mondjon az ezzel ellentétes fogyatékoságokról. Ez a vonulat az, amelyik előkészíti majd a talajt a fajnemesítés és a fajtisztaság ideológiája számára. (9)

– Az életre és annak megreformált formájára leselkedő egyre növekvő veszélyekről szóló apokaliptikus látomások és az annak megmentésére irányuló igyekezet az életreform legnagyobb és számos konkrét programban megjelenő törekvése. Itt utalhatunk a *Nietzsche* által megfogalmazott, az élet elsődlegességére vonatkozó mondásra: „vivo ergo cogito” (élek, tehát gondolkodom) és arra a törekvésére, hogy ráirányítsa a figyelmet élet mélyén rejlő erőkre, amelyek még akkor is, ha csak ideiglenesen átalakíthatatlan gonosz formájában hatnak is, mégiscsak a jóhoz tartozóak. Ehhez hasonlóan a felvilágosodás racionalizmusa és az emberi elidegenedés ellen fellépő életreform-mozgalmak az élet fogalmának értelmezésében találnak közös nevezőre, még akkor is, ha maga a fogalom ebben a formában nem vethető filozófiai szintű kritika alá. A századforduló minden egyes ilyen jellegű mozgalmánál ez a kérdés nem megegyezésre törekvő elmélet, hanem az új kialakítására irányuló cselekvés formájában jelent meg csupán. Az életreform a sejtésben, a vízióban, az élővilággal való rezonanciában, magának az életnek a (jobb) létezésével találja meg önmagát. Ennek filozófiai szintű megközelítését talán legjobban *Bergson* „élan vital” fogalma fejezi ki. (10) Magának a fogalomnak eredetileg nincs köze a korai életreform-törekvésekhez, azonban ennek ellenére a legjobb filozófiai megközelítése a háttérben álló antimodern és antiracionális életérzésnek. (*Adolphe Ferriér*-nek,

a Lietz iskola tanárának, az aktivitáspedagógia szószólójának felfogására erős hatást gyakorolt Bergson vitális pszichológiája.) Henri Bergson (1859–1941) a francia filozófus, az 1927. év Nobel-díjasa, az élet fejlődésében természettudományos módszerekkel nem leírható életenergiákat vél felfedezni. Ez az „élan vital” az alapja a minden előre jellemző „teremtő fejlődésnek”, miként azt az 1912-ben megjelenő főművének címe („L'évolution créatrice”) is megfogalmazza. Ez az eredendő, immanens teremtőerő készíti az anyagot az élet mindig új formáinak kialakítására, amely meghatározott ideig marad fenn (durée, a folyton elfolyó időben és nem a fizikális értelemben homogén megfogható időben) és az emberben saját öntudatára ébred a dinamikus tudat formájában, ami másképpen a religion dynamique. Ez alkotja a „szubjektív időt” (temps subjectiv), az idő egyéni karakterét, amellyel ellenétben áll a fizika és az óra „objektív ideje” (temps objectif), s amelyben az egész élet állandóan fejlődik. Ebben a folyamatba illeszkedik az egyes létező és a létezés egésze. (11)

Az új élet evangéliuma néhány további „felvilágosító” hatású metaforával is jól jellemezhető: Föld anya, kozmosz, magasabbrendű tudatfok, eredetiség, fény felé fordulás, igazság, tisztaság, szépség, nemesítés, teremtés, fejlődés, jövő stb. Mindezek a fogalmak együttesen valamilyen különleges emocionális dinamikát, cselekvőkészséget és reformszándékot illusztrálnak. (12)

Wolfgang R. Krabbe az 1974-ben megjelent „A társadalom megváltoztatása életreformmal” című könyvében (13) a különböző életreform-törekvéseket mutatja be. Ezek a társadalom jobbítását nem a politikától, nem valamiféle forradalmi felkeléstől, hanem az itt és most megvalósuló egyéni és csoportos tettektől várják. Krabbe szerint a megváltás gondolata a vegetáriánusoknál fejeződik ki a leginkább. „Ez a gondolat megjelenik a természetgyógyászat és nudizmus képviselőinél is. [...] Az életmódreform világnézeti alapja tartalmaz egy lényegében szekularizált (azaz az evilág felé irányuló – E. S.) gnosztikus-eszkatologikus megváltástant. E történeti modellek dialektikája a mennyország-bűnbeesés-megváltás sémát követi, amelyben a jelenlegi világ természetes alapjaitól való elfordulás alapvető, fundamentális vétségnek számít. E dialektika kvázi-termesztörvényi struktúrája a jövőbeni fejlődés egzakt kiterjesztésére vonatkozó igénnyel lép fel.” (14)

Ennek megfelelően a természetes életmód, a civilizáció ártalmainak leküzdése jelenti a megváltást.

Krabbe megkísérli felfejteni az életreform-törekvések komplex struktúráját. Ezek nagyszámú egyedi törekvései olyan egységet alkotnak, amelyek egymással komplex kapcsolatban állnak. Olyan specifikus egyedi intenciók, mint például az egészséges életmód és az egészséges táplálkozás, kapcsolatba kerülnek egy másik irányzattal, történetesen a nudizmussal, ez viszont befolyásolhat olyan más, átfogó érvényességű projekteket, mint amilyen például a településfejlesztési mozgalom. Krabbe az életreform-mozgalmon belül három csoportot különít el: a perifériás életreform célja egy megreformált település, azaz egy átfogó, új, az élet minden centrális területét érintő szociális szervezet létrehozása; a specifikus életreform tárgya és egyúttal célja is az egyedi emberi test, ebből kiindulva törekszenek a „nagy egész” megreformálására; s végül az életreform-mozgalom köré húzható „külső kör” különböző egyedi törekvéseket fog át, mégpedig olyanokat, amelyek egy adott életreform-mozgalommal állnak valamilyen releváns kapcsolatban, tehát „bizonyos rokonság” mutatható ki közöttük. Ide tartozik az ifjúsági mozgalom és a reformpedagógia is.

A magam részéről ezt a rendszerezési kísérletet segítő szándékúnak ítélem, de a „periferikus” elnevezés a benne foglalt „széli helyzetű” vagy „kevésbé fontos” jelentéséből adódóan nem a legerősebb. A „specifikus életreform” fogalma sem mond sokat az egyes individuumaikra kifejtett primer hatásokról. Továbbá a „külső kör” mint a parciális vonatkozásokra irányuló törekvések összességére nagyon hasonló az „életreform” fogal-



mában meghatározotthoz. Ezért más gyűjtőfogalmak használatára teszek javaslatot – egyébként Krabbe gondolatmenetével megegyezően. (Fontosnak tartom, hogy az eltérő irányzatok sokszorosan érintkeznek egymással, sőt egymásba is fonódhatnak – mint például akkor, ha egy vegetáriánus, reformelvű lakóközösségben élő, reformpedagógiai alapelvek segítségével oktató tanárról van szó, aki esetleg még az ifjúsági mozgalomban is részt vesz – stb.)

A Krabbe felosztásában szereplő ökológiai típusú respektív szocio-genetikus életreform célja új „otthon”, új ház (görögül „oikos”) teremtése és ezzel együtt a közösségi élet megszervezése. A megvalósulás kétféle irányban történik: egyrészt kommunák létrehozásával, amelyeknek a résztvevői kimenekültek a városból és kisebb, átlátható szocio-ökonómikus telepeket hoztak létre. Az itt élőket sűrű szociális kapcsolati háló fogja össze (esetenként ez tartja őket fogva). A másik irány kertvárosok létesítése – ennek célja a középosztály számára egy növényekkel díszített, de a lakótelepi mozgalomnál ritkább szociális kapcsolatokból álló közösségi élet megteremtése. Krabbe a következőképpen összegzi ezeket a jelenségeket: „A századforduló idején kezdődő és egészen az Első Világháború utáni időkhöz tartó településfejlesztő mozgalom az életreform-törekvések és az ifjúsági mozgalom hatásának köszönhetően virágkorát élte, és pragmatikus módon egyesíti a városból kimenekülőket. Ezek a települések az utópiák megvalósításának szándékával létesültek, mintegy csiráját jelentve a jövőbeni nagyobb átalakulásnak. A földreform-mozgalomhoz történő kapcsolódás révén számos, egymástól jelentősen eltérő célokat kitűző vidéki kommuna jött létre. Ezek közül némelyik vallási, a másik éppen vallásellenes, esetleg népi hagyományokat ápoló, állat- és növénynevelést végző közösségként definiálta magát. Mások szocialista, vagy éppenséggel anarchista nézeteket követtek, de voltak olyanok is, amelyek táplálkozási, dietétikai reformok kipróbálására szerveződtek. Tehát ezek a közösségek egymástól jelentős mértékben eltérő szándékok jegyében jöttek létre. Közös jellemzőik a következők: a meglévő termelési viszonyok, a föld magántulajdonának elutasítása és a profitszerzés mérséklése; törekvés a természetességre, az igazságosságra és az eredetiségre mint a közösséggé válás feltételére; életközösségek létrehozása mint a kommuna létrejöttének elsődleges célja; az elidegenedés leküzdése és a nagyvárosi civilizáción kívüli természetközeli életforma megteremtése.”

Krabbe a továbbiakban azt vizsgálja, hogy miért maradtak csak olyan rövid ideig fenn ezek a közösségek. Az okok között szerepel a résztvevők mezőgazdasági és kereskedelmi ismereteinek hiánya, az életidegenség és az egocentrikus megnyilvánulások. Említést érdemlő kivétel a tartósan fennmaradó berlin-oranienburgi Éden elnevezésű gyümölcs-termesztő kolónia, amelyik számos egyéni szándék összegződéséeként pedagógiai elemzésre is alkalmas.

Krabbe a továbbiakban „a kertváros-mozgalmat mutatja be. Ezt az angol Ebenezer Howard és a német Theodor Fritsch hirdette meg 1890 körül, egymástól független modellként. Kiindulópontjuk egy autonóm városközpont volt. Mindkét modell megegyezett a városrész funkcióinak meghatározásában, valamint a parkok és kertek fontosságának hangsúlyozásában. Howard kezdeményezésére a 20. század kezdetén egész Európában, és így Németországban is, kertvárosok létesítéséhez kezdtek. Az 1906-ban a Drezda melletti Hellerau-ban induló modellkísérlettel veszi kezdetét a német kertvárosi mozgalom. Annak helyszínén egy kiállítási területet is kialakítottak, ahol a mozgalom reklámozhatta magát, bemutatták a nagyipar és a kézműipar decentralizációját, az esztétikus lakásokat, valamint a természetközeli életmód kialakításának lehetőségeit.” (15) A mozgalom céljait tekintve igen közel állt a földreform-mozgalomhoz. A kertvárosokban a bérlők úgy kapták meg használatra a lakásokat, hogy a fenntartó vállalkozásnak nem volt felmondási joga.

Az individuál-genetikus életmódreform célja – elsősorban a testiség újfajta értelmezése révén – az „új ember” megteremtése. Úgy vélték, hogy az életforma tömegesülésével elvezet majd „a fizikai és pszichológiai betegségek alóli kollektív felszabaduláshoz”.

Az irányzat legfontosabb megjelenési formái: a vegetarianizmus, a természetgyógyászat és a nudizmus. Krabbe szerint a vegetarianizmus az „életreform-mozgalom magja”. (18) Szerinte hasonló jelentőségű még „a társadalmi reformtörekvések néhány további törekvése, a településfejlesztés, a földreform, a lakásreform és az antialkoholista mozgalom”. A természetgyógyászat és a nudizmus között is van kapcsolódási pont, ugyanis mindkét mozgalom résztvevői – elsősorban egészségügyi okból – nem fogyasztanak húst. „A vegetarianizmus célja a földi boldogság megteremtése és ebben a törekvésében rokon vonásokat mutat a szocializmussal. Mindenesetre a reformot az egyes embernél akarja elkezdni: az életreform önmagunk megreformálása. Ilyen értelemben a társadalom átalakulása csak a személyes beállítódás és a személyes viselkedés megváltozása révén valósulhat meg. Tehát a társadalmi változás az egyes individuumok életmódjában bekövetkező olyan változások következménye, amelyek révén az egyén közelebb kerül a természethez. Mindezt elősegíti a természeti törvények betartása.” (16)

Az életreform-mozgalom nemcsak az egészséges ember számára hasznos természeti erőket, hanem valamilyen fennálló vagy várható diszharmonia elkerülésére szolgáló gyógyító hatásokat is keresi. „A természetgyógyászat a betegséget valamilyen negatív környezeti hatásnak tulajdonítja [itt újra felfedezhető a szociotopikus mozgalommal való összefonódás – E. S.]. Ezeket a betegségeket leküzdheti a civilizált körülmények között élő ember, ha visszatér a természetes életmódhoz diéta vagy vegetáriánus táplálkozás útján, vízkúrával, sok mozgással, nap és fényfürdőzéssel, hipnózissal – tehát természetes ingerekkel.” Ennek során nem az egyes tünetek gyógyítása, hanem – a szervezet minden részének egymással való kapcsolatát ápolva – az egész ember gyógyítása a cél (holisztikus medicina).

A nudizmus – a német nyelvben többféle elnevezéssel is ismert, például „Nacktkultur” vagy „Freikörperkultur” – többek között a már korábban is említett festővel, Fidusszal, illetve annak tanárával, *Karl Wilhelm Diefenbach* (1851–1913) hozható kapcsolatba.

„A természetgyógyászatból és a vegetarianizmusból kiindulva propagálták a testkultúrát, a szabad levegőn végzett gimnasztikát, a fény-fürdőzést. Mindezek a lehetőségek a test és a lélek tökéletesedését, az „egész emberség” fejlesztését szolgálják. Másrészt a nudizmus további célkitűzése a civilizált emberiség meg-, illetve felszabadítása a prűd és álságos szexuális morál alól, mert abban a meztelenség nem a természetesség, hanem a bűn kifejezésre jutását jelenti. Ezzel szemben a nudisták meg voltak győződve arról, hogy a meztelenség a nemi ösztön számára természetes korlátokat jelent, elkerülhető vele a szexuális »túlfűtöttség« és hozzásegíti az embereket a természet által szabályozott szexualitáshoz. Ezt az új szexuális morált a nudisták fel kívánták használni a nevelés megreformálására, az ifjúsági mozgalom képviselői között pedig támogatókra találtak az előítéletektől mentes nemi nevelés számára.” A mozgalomnak már igen korán kialakult egy népi, illetve később, a Weimari Köztársaság idején egy szocialistákhoz kötődő szárnya.

A nudista csoportosulásokban („Lichtmenschen” – a fény emberei, „Lichtbewegung” – a fény-mozgalom, „Fackelträger” – fáklyavivők) és az egész életreform-mozgalom

---

*„A nudisták meg voltak győződve arról, hogy a meztelenség a nemi ösztön számára természetes korlátokat jelent, elkerülhető vele a szexuális »túlfűtöttség« és hozzásegíti az embereket a természet által szabályozott szexualitáshoz. Ezt az új szexuális morált a nudisták fel kívánták használni a nevelés megreformálására, az ifjúsági mozgalom képviselői között pedig támogatókra találtak az előítéletektől mentes nemi nevelés számára.”*

*A mozgalomnak már igen korán kialakult egy népi, illetve később, a Weimari Köztársaság idején egy szocialistákhoz kötődő szárnya.*

---

egészeben fontos szerepet kapott a fény metafora. „Az életreform-mozgalom a fény felé haladónak tekinti magát, olyan mozgalomnak, amelyik az igazság, a valóság megismerése után maga mögött hagyja a sötétséget.” (17)

Krabbe (18) az életreform-mozgalmat támogató, kiegészítő irányzatokat sorol még fel. Ilyenek a testkultúra (természetes gimnasztika), az öltözködési reform (levegős, célszerű ruházat), a társas kapcsolatok reformja (a szerelem és a szabad partnerválasztás hangsúlyozása), az ifjúsági mozgalom, a nőmozgalmak egyes ágai a reformpedagógiában (különösen a Lietz-féle bentlakásos internátusokban és az életreformot célul kitűző életközösségekben), az ifjúsági zenekarokban és az amatőr zenei együttesekben, a művészek és az új irodalmi irányzatok képviselői körében (az eklektika, a kifejező tánc, a műipar, a honismereti mozgalom és irodalom). Szoros kapcsolat mutatható ki bizonyos filozófiai irányzatokkal (a létfilozófiával, a monizmussal), vallásokkal és ezoterikus csoportokkal (mazdanisták, a buddhizmus és a hinduizmus különböző recepciói, a szabad keresztény gyülekezetek, a teozófia és az antropozófia) és végül a különböző biológiai alapozású világnézetekkel, úgymint a szociáldarvinizmus, az eugenetika, a fajelméletek. Mindezekben az életreform-mozgalom keretében megnyilvánuló központi és kiegészítő tendenciákban, áramlatokban az elidegenedés leküzdésének spirituális-vitális koncepciója fejeződik ki.

Háromszoros elidegenedésről van szó: elidegenedés önmagunktól, másoktól és magától a világtól. A világtól való háromszoros elidegenedés meghaladásának perspektivikusan egy háromirányú „kibékülés” felel meg. Az ember egyrészt béküljön ki önmagával. Az ember érzelmei, gondolatai, észlelései, reményei és alkotásai jussanak legitim kifejezésre, ne nyomja el őket állandóan a „hideg”, célszerű racionalitás és a mindent szabályozni akaró intellektus. Másrészt ahol erre lehetőség nyílik, béküljünk meg embertársainkkal, akiket az elkövetkező időkben nem ellenségnek vagy konkurensnek, hanem testvérünknek tekintünk. Az önmagától és másoktól nem elidegenedett ember (vagy másként kifejezve: a másokkal szemben közvetlen viszonyban álló ember, aki megszabadult egoisztikus ösztöntendenciáitól, és feloldotta az önmagában felmerült ellentmondásokat) új kapcsolatba lép a világgal mint egészszel. És ez a „kibékülés” harmadik aspektusa. A világ a továbbiakban már nem a kizsákmányolás, a gazdagodás, a maximális nyereség hajszolásának színterét, hanem az ember számára védelmező, oltalmazó és oltalmazásra szoruló otthont, szülőházát és a további létezés egzisztenciális alapját jelenti.

Minden fejlődés mozgatója önmagunk és a világ megmentése az emberben és társadalomban előforduló ellentmondások feloldása által. Magából a természet lényegéből következik, hogy az életreform-törekvések adta keretekbe szükségszerűen beletartoznak a nevelés kérdései is. A földi paradicsom víziója még éppen elegendő végrehajtandó feladatot jelent a jövő nemzedékei számára is, azonban azokat ezekre a tennivalókra fel kell készíteni. A reformpedagógia ezt tekinti feladatának, az „új nevelés” segítségével aktív résztvevője kíván lenni ennek a „megbékélési” folyamatnak. Az új jövő fényében, amelyben az ellentmondások megoldódnak, a történelmi és egyéni életűbeli tapasztalatok alapján ezek reflektálhatóvá válnak majd az olyan ember méltóságaként, akinek céljai önmagában rejlenek, azokat nem a régi intézmények kényszere határozza meg többé. Másként megfogalmazva: a reformpedagógia programjai az individuum és a társadalom közötti ellentmondás teljes feloldására törekszenek, annak elérését tekintik legfőbb feladatuknak. Céljuk az olyan, kényszertől és félelemtől mentes nevelőhatású környezet megteremtése, amelyben a gyermek saját fejlődési törvényei szerint formálódhat. Ez a lényege a „gyermekből történő kiindulás” pedagógiájának. A reformpedagógia – Kanttól kölcsönzött gondolattal élve – a gyermekek és az ifjak megmentését ígéri a különböző intézmények, illetve azok képviselőinek való alávetettség és gyámkodás alól. Az alap e célkitűzés elérésének részleges sikeréhez, azaz a reformpedagógiai érdeklődés tartósságának fennmaradásához az, hogy a „tanárság” belefáradt autoritásának a fenntartásáért folyó állandó küzdelembe és egyfajta tehermentesítést remél a méltatlan fegyvelmezési módszerektől történő megszabadulástól.

Az elmondottak megvilágították az életreform és a reformpedagógia közötti legfontosabb összefüggéseket, melyek nyomán megkísérelhetjük azok közös jegyeinek bemutatását, illetve összegzését.

Úgy az életreform-mozgalom, mint a reformpedagógia egyaránt kihangsúlyozza az alábbi fejlesztő hatásokat:

- barátság és testvériesség a társadalmi kapcsolatokban (a testvériesség eszményének elsőbbsége a tiszta haszonelvűséggel, profitszerzéssel szemben);

- miután mindkét irányzat közel áll az ifjúsági mozgalomhoz, megjelenik a választott vagy a közösség által kijelölt, karizmatikus jegyekkel bíró, tehetséges vezető, aki az egész csoport érdekében (és nem a csoport ellenében) fejt ki tevékenységét, és saját személyében és cselekedeteiben kifejezi és reprezentálja a csoport akaratát;

- a természetesség elve mint a megújult élet perspektívikus célja, ami visszatükröződik a gyermeképben és az oktatás módszereiben is;

- az élet vitalitásának és vele szoros kapcsolatban a „lélek” primátusának hangsúlyozása, az alkotó szándék, a művészi törekvések, a fejlesztő hatások, az érzelmi átélés és a saját aktivitás elsőbbsége a nyers, csupáncsak intellektuális hatásokkal szemben;

- az életmegnyilvánulások érzékszervi és testi dimenziójának, illetve tanulásra gyakorolt hatásának hangsúlyozása;

- a (romlatlan) gyermek eszménye mint a jövőbeni élhetőbb, jobb világ garanciája (messianisztikus motívum);

- a jelen konkrét valóságán túlmutató, az egész emberiség számára fontos hatások megjelenése (missziós motívum);

- egy elidegenedéstől mentes helyszín (mennyország-motívum: az „új világ”, illetve „új iskola”), egy olyan hely, ahol az ember kiteljesedhet és megélheti egészségességét, ahol a gyermek is „igazi” gyermek lehet.

- általánosságban pedig áthidalható az „igaz” és a „hamis” élet közötti szakadék.

Az itt bemutatott összefüggéseknek nem csak elméleti jelentőségük van. A történelem folyamán számos olyan közösség, kommuna jött létre, ahol ezek az összefüggések konkrét formát öltöttek. Emellett valamennyi korábbi és jelenlegi reformpedagógiai koncepció kialakulása során, illetve az általuk alkalmazott módszerekben, didaktikájukban, társadalmi kapcsolataikban és az iskola belső világában egyaránt megjelennek az életreform-mozgalomból kiinduló impulzusok.

Végül térjünk vissza az előadás kezdetén bemutatott, napjainkból származó példára. Most már mindannyiunk számára nyilvánvaló, hogy a bemutatott hétköznapi újsághirdetés mögött, amely arról szólt, hogy a közösségben „iskola is rendelkezésre áll”, egy nagyon fontos gondolat rejtőzik. Nevezetesen a felhívás az „új élet” szellemében folyó tevékenységre, arra, hogy ennek jegyében folytassuk eddigi munkánkat és őrizzük meg az elért eredményeket, amelyek jelentőségét és hasznát feltehetőleg csak a későbbi generációk ismerhetik fel igazán. Lehet, hogy hozzám hasonlóan önök is szeretnék alkalomadtán meglátogatni ezt a spanyol kommunát, esetleg dolgoznának annak iskolájában, a kecskefarmján vagy az ott folyó élet valamely másik területén. Mindez lehetséges. Az „eurotopia”-könyv ezt írja: „A legkedvezőbb időpont a kommuna meglátogatásához a május és szeptember közötti időszak. Kívánatos a spanyol nyelv ismerete és anyagi függetlenség.”

De, kérem, gondoljanak arra is, hogy a spanyol Árkádiába igyekezve az utolsó kilométereken át kell majd szállniuk és az utolsó kilométereket a hegynek felfelé, gyalog, öszvéren vagy éppenséggel számárháton kell majd megtenniük. Én a magam részéről várni fogom majd önöket a köves út elején, a völgyben. Lehet, hogy magam is egy farmot tartok fenn a közelben, ahol állatokat tenyészték, és teherhordókat kölcsönözök, vagy lovaglást oktatok. Az Árkádia melletti életet nagyon is elképzelhetőnek tartom a magam számára is.

## Jegyzet

- (1) Petersen, Peter (1926): *Die Neuropäische Erziehungsbewegung*. Weimar. 17 és 47. Petersen itt egyetértően Ludwig Nordstroem gondolatait idézi, aki a káosz mögött egy totalitárius rendet, egy szellemi közmegegyezést lát.
- (2) V.ö.: Skiera, Ehrenhard (2003): *Reformpädagogik in Geschichte und Gegenwart. Eine kritische Einführung*. (Oldenbourg, München) című munkájának erre vonatkozó részével. 213.
- (3) Geist, Janos – Friedrich, Johann – Diethard, Kerbs (1997): *Fidus 1868–1948. Zur ästhetischen Praxis bürgerlicher Fluchtbewegungen*. Rogner – Bernhard (Verlag Zweitausendeins), Hamburg. 166. Más címlap-változatok: Buchholz et al. (2001, Hsg.)
- (4) V.ö.: Linse, Ulrich (2001): Lebensreform und Reformreligionen. In: Buchholz, Kai et al. (2001, Hsg.): *Die Lebensreform. Entwürfe zur Neugestaltung von Leben und Kunst um 1900*. hausser-media, Darmstadt. Bd. I. 193.
- (5) Hofer, Sigrid (2001): Orte der Glückseligkeit. Architekturphantasien und utopische Projekte aus dem Kreis der Lebensreform. In: Buchholz u.a. (2001, Hsg.): a.a.O., Bd. II, 81.
- (6) Buchholz, Kai (2001): Seele, in: (Bd. II), 147.
- (7) Wolbert, Klaus (2001): Natur. Fluchtziel, Ursprungsquell u. sensualistischer Projektionsraum. In: uo. 185.
- (8) Wolbert, Klaus (2001): *Körper. Zwischen animalischer Leiblichkeit und ästhetisierender Verklärung der Physis*. uo. 339.
- (9) V.ö.: Buchholz, Kai (2001): *Biologismus, Rassenhygiene und Völkerschauen*. uo. 461.
- (10) V.ö.: Fellmann, Ferdinand (2001): Die Lebensreformbewegung im Spiegel der deutschen Lebensphilosophie. In: Buchholz u.a. (Hsg.), Bd. I, S.151. Ebben Nietzsche mellett szó esik Arthur Schopenhauer („Wille zur Macht”) és Georg Simmel felfogásáról, végül annak megfogalmazásáról: „A többet élni helyett a többet, mint élni”
- (11) Bergson, Henri (1907): *L'évolution créatrice*. Paris; dt. Erstausgabe. „Die schöpferische Entwicklung”. Jena.
- (12) Buchholz, Kai (2001): Begriffliche Leit motive der Lebensreform. In: Buchholz u.a. (Hsg.), a.a.O., Bd.I, 41.
- (13) Krabbe, Wolfgang R. (1974): *Gesellschaftsreform durch Lebensreform. Strukturmerkmale einer sozialreformerischen Bewegung im Deutschland der Industrialisierungsperiode*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- (14) Krabbe, Wolfgang R. (1998): Lebensreform/Selbstreform. In: Kerbs, Diethart – Reulecke, Jürgen (1998, Hsg.): *Handbuch der deutschen Reformbewegungen 1880–1933*. Peter Hammer Verlag, Wuppertal. 74.
- (15) I.m.: 25. Lásd továbbá Linse, Ulrich (1983): *Zurück o Mensch zur Mutter Erde. Landkommunen in Deutschland 1890–1933*. dtv, München.
- (16) Ezt nagyon alaposan tárgyalja: Barlösius, Eva (1997): *Naturgemäße Lebensführung. Zur Geschichte der Lebensreform um die Jahrhundertwende*. Campus, Frankfurt – New York.
- (17) Krabbe (2001), 26.
- (18) I.m. 28.
- (19) V.ö. i.m. 29.

---

A tanulmány kapcsolódik a T 037337 sz. OTKA-kutatóhoz.